

Bőrcserző és bőrlábbeliket készítő kézművesek a csurgói „Magyar Céhben” (1810–1872)

KNÉZY JUDIT

H-1149 Budapest, Pillangó park 16/b. fsz.2., e-mail: jknezy@freemail.hu

KNÉZY, J.: *Leather tanning and leather footwear maker masters in the Hungarian Guild of Csurgó markettown from 1810 until 1872.*

Abstract: In the studies and works concerning the clothing of the common people living in Somogy county their footwear are rarely mentioned. The examination of the local Guilds' paperwork can fill these gaps in our knowledge. One can find there detailed description of cuts and masterpieces, treaties and bills of the guilds' workers, and cash books. This study examines the written data of the so called 'Hungarian' Guild in the markettown of Csurgó in the time between 1810 and 1872, as this was the exact time when the usage of footwear began to follow quicker the pattern of larger towns' clothing habits.

Keywords: leather processing, the products of footwear-shoe-maker craftsmen, the 'Hungarian', 'western' and 'Turk' methods of leather processing, independent skin-dresser, cobbler and boot-maker guilds, the leather shoe-making masters of the 'Mixed' guild in Csurgó between 1810 and 1872, masterpieces, contracts of apprentices

A téma előzményei és indokolása

Korábbi tanulmányomban elemeztem a csurgói kézművesek történetére, tevékenységére vonatkozó iratokból a viszonylag későn szerveződött ún. vegyes céh (1810)¹ alakulásának körülményeit. Ez rövidesen kettévált „Külső” vagy „Német” és „Belső” vagy „Magyar” Céhhé 1814-ben.² Más munkámban ismertettem a Német céhbe tartozó pék és mézesbábos iparosok adatait.³ Ezt követte az itteni Belső illetve Magyar céh takácsaira, szűr-, magyar-, német-, vásári-, asszony- illetve lajbi-szabóira vonatkozó szórványadatok elemzése.⁴ A 19. század első két harmada a csurgói és környéki paraszti viselet kiszínesedésének, szerkezeti átalakulásának korszaka, amely egybeesik a céhek működésének utolsó fél évszázadával. E folyamatban fontos szerepet játszottak nemcsak a kézművesek, de a kereskedőhálózat is. Jelen munkám a magyar vagy belső céhbe tartozó, a bőrcserző mesterekkel és bőrből való lábbelik készítésével foglalkozó iparosokkal foglalkozik, akik a 19. századi lábbeli divatok változásában szintén feladatot vállaltak.

A bőrt és bőrlábbelit készítő iparosok csoportjai, profilja a középkortól a 18. század végéig

A török hódoltság alatt céhek működéséről nem tudunk e területen. De a népesebb helységeken tevékenykedtek a helyi és a törökökkel érkező török illetve balkáni iparosok is. Különösen a katonaságot ellátó szabók és lábbeli készítőik élveztek előnyöket. Közülük a harcok elültével sokan a megyében maradtak a népesebb helyeken. Ezek a szabók, vargák és csizmadiák kérték először a céh kiváltságokat. Szádeczky Kardos feltételezése szerint Kaposvárott a fontosabb iparosok a 18. század elején még a hajdúk által alapított csizmadia (1696. ápr. 6.), és szabó (1698.szept.7) céhek tagjai voltak.(1700.dec.5.).⁵ Szigetváron is a szabók (1700. dec. 5.) és csizmadiák (1701.) szerveződése sikerült ekkoriban.⁶

Török hódoltság idején a bőrcserzés technikájának szélesebb skálája alakult ki. A már meglévő zsírcserzés, árványi sókkal való cserzés, a külföldiek által *magyar módra*⁷ valónak tartott bőrkikészítési technika mellé – mely a *tímárok* nevéhez fűződik, – és a vargák által végzett részben nyugati eredetű hosszadalmas növényi cserzés mellett – török, illetve más a Balkánról jött iparosok által közvetített újabb eljárások váltak ismertté. Utóbbi másfajta, de szintén növényi cserzéssel történt és másfajta pácolással. A *tímárok* a bőrről a szőrt kaszaszerű késsel kaparták le, majd timsós illetve konyhasós lében áztatták. Száradás után izzó parázs felett faggyúval, zsírral kenve teltek meg a pórusok, ettől vízhatlanná vált. Hajlékony, nagy szakítószilárdságú bőr készült ily módon. Puha lábbelinek volt alkalmas bocskornak, pántos vagy más sarunak. A 15–16. században többretegű, vastag talpú, száras saru is készült már. A *vargák* már a középkorban alkalmazták a növényi cserzést kádakban, gödrökben áztatva a bőrt, melyet felaprított fenyő-, cser-, tölgykéreg és gubacs vízzel telített ázalékában tartottak hónapokig.⁸ Így cserződtek a viszonylag vastag ún. *fontos* vagy *funtos* talpak. A cserzőmörce Dél-Euró-

1 Somogy Megyei Levéltár (a továbbiakban SML) IX. Testületek, céhek. 3. Csurgói céhek

2 Knézy J. 2012. 193-203. A 2010. májusi Veszprémben tartott kézművesipari konferencia előadása.

3 VEAB Kézműves Műhely kenyér konferenciájára írt előadás. Megjelent Knézy J. 2013. 251- 260.

4 A VEAB kézműves Műhely 2012. évi textilkonferencián elhangzott előadása, jelenleg nyomdában

5 Szádeczky Kardos L. 1913. Kanyar J. 1967. 96. Közben a város elpusztult, de hamar újra betelepült.

6 Kiss I. 1962. 88. E céhek sorsa mostoha volt, többször visszavonták, majd újra megadták kiváltságukat.

7 Puha lábbelit tudtak belőle készíteni bocskort, pántos sarut. A 15-16. században többretegű vastag talpú száras sarut. Gáborján A. 1962. 97-140. Flórián M. 1999. 6.

8 A fontos talpak nagyon keresettek voltak az árszabások szerint a 17-19. században. *Varga, cseres tímár, cserzővarga* nevekkel illették ezeket az iparosokat.

pából történő meghonosításával az *arab, mór* eredetű főképp *töröknek* nevezett kezeléssel sokkal gyorsabban érték el eredményt. A Kárpát-medencében e metódust használókra vonatkozott a *tobak* név. Művelői a *tobakosok, kordovánosok* lábbeli készíttéssel nem foglalkoztak.⁹ Szömörccével dolgoztak és meszezéssel szőrtelenítették a bőrt. A meszet páccal távolították el, madár, baromfi, kutya ganájának levével. A 18. század eleji vármegyei árszabások egyaránt árazták a tímárok: által előállított (ökör-, tehén-, tinó-, üsző- és borjúbőrt, funtos talp párokat) és a tobakosok kikészítette bőrféleségeket (csizmabélésnek való bárány vagy kecske bőr, lábbeli külsejének is alkalmas *pécsi, kaposi, koppányi* stb. *kordován, karmazsin, szattyán*). 1737-ben elegették a *lengyel csizmát*, ennek a belső szárrésze kissé rövidebb volt, mint a külső.¹⁰

Újfajta török készítmények is megjelentek, mint a szárát, talpát fordított varrással egymáshoz rögzített egytalpú csizma, papucs, de török saruk is (sarkatlan, béleletlen) köztük *cikkelyesek* is. Ezek alapanyaga a fekete kordován, a sárga vagy veres karmazsin, nőknek inkább a gyengébb szattyán. A 17. századi török csizma „egy varrással készült, toldás nélkül”, sima volt a sarka, egyenes a talpa. A közrend még nem vásárolhatta piacon, legfeljebb görög kereskedőktől. A papucs lehetett igen magas sarkú is, ez vasból való is.¹¹ A zsoldosokat nagyszámú iparos követte a Balkán felől, hatásuk hamarosan megmutatkozott. Főképp Pécs városában, Somogyban pedig Koppány, Lak, Szilvásszentmárton, Kaposvár, Görösgál, Turbék, Segesd és Berzenca községekben működtek. A harcok elültével Pécsre, Szigetvárra, Kaposvárra, Igalba, Karádra, Kéthelyre húzódtak be, vagy ha ott laktak, ott is maradtak.¹² A vargák, csizmadiák áruik komoly összegbe kerültek esetenként és a földesurak, előjárók felé közvetítették az új divatot is. A kamarai összeírásokból kiderül, hogy keresztény földesuruknak a 17. század második felében lábbelivel is adóztak a községek. Pl. Sántoson *szandált* adtak évente *bőr szárákkal*, Hajmászon egy pár *csizmát*, Nádason *bőrszárákkal botost*, Galloson (Gálosfa) *karmazsin botost*¹³, Nagybjomból *szandált* szolgáltattak be¹⁴ A keleti ízlést képviselő csizma meghonosodása a 16. század végén történt a Kárpát-medencében. A növényi cserzéssel készült *kordován* csizma bőrét feketére festették, de *karmazsin* volt a neve, ha vörösre színezték.¹⁵ A 18. század elején is divat volt még a lábbelivel való fizetés. 1702-ben Szentkirály bérletéért a kadarkútiak 1 pár karma-

zsin csizmát szolgáltattak a tulajdonosnak.¹⁶ Faisznál megjegyezték az összeírók, hogy nincs a cserzéshez szükséges *szemercefa*.¹⁷ A feudális fizetési módoknak is fontos része volt a ruha és a lábbeli adása uradalmi alkalmazottaknak a libériás belső szolgáltól kezdve a gazdaságban alkalmazott kocsisig, egyszerű béresig vagy pásztorig. Magasabb beosztású uradalmi cseléd csizmát, alacsonyabb besorolásúak bocskort esetleg bocskor fejelést is, vagy sarut kaptak szárral a 18. században, esetenként bakancsot. A saru a 19. század közepére elmaradt a bértételekből, de a bocskor még azután is része volt a pásztorok, csőszök természetbeli fizetésének.¹⁸

A tímárok eredetileg a bőr kikészítésén kívül elsősorban bocskort varrtak és sarut, de a 18. században már egyre inkább a vargák kiváltsága maradt e termékek gyártása és a tímároknak csak a bőrkikészítést, talpak előállítását engedélyezték, a bocskor és saru varrását, árusítását korlátozták számukra. A vargák is készítették lábbeli alapanyagokat, bocskort is, és hosszúszerű sarut gyermeknek, felnőtteknek, a 16. század végén már cipellőt is.¹⁹ de a 18. században már nyugati típusú sarukat is. A saruhoz *kapca* is járulhatott, mely rövid szárú harisnyaféle. Bocskorhoz, papucsához, később csizmához is viselték, Előállították gyapjuszövetből, nemezből is bőrtalpalással. Ritkán bőrből készült, mint a *janicsár kapca* is melynek belső felén volt a fűzése. A *kötött kapcák, harisnyák* a 17. század végén jelentek meg a megfelelő kapcakötő mesterekkel. Önálló lábbeliként Somogyban a rövid szárúra kötött és szilárdabb anyaggal pl. bőrral megtalpalt *tutyi* futott be karriert nemcsak minden somogyi német csoportnál, de főképp a külső-somogyi és Kapos menti magyaroknál is. Nőknek hímezték a lábfej feletti felületet, házilag is készült, de tartósabb darabokat tutyis mesterektől vásároltak. A bocskorhoz *lábbőr, habda, harisnya, szár* is járult puha bőrből különböző hosszúsággal, melyet bocskorszíjjal erősítettek a lábhoz.²⁰ A *botos*nak csak a talpa, kérge, *káplija* készült bőrből, szára posztóból vagy szövetből.²¹ Somogyban a bocskor és saru árusítása miatt a 18. században a vargák bevádolták a vármegyénél a tímárokat. 1818-ban és 1830-as években pedig a csizmadiák panasztartották be őket, hogy visszaélnék kiváltságos helyzetükkel és túl drágán adják a bőr készítményeiket.²²

16 OL UC E 156.. 32:14 Szigeti kamarai kerület

17 OL UC E 156. 96:6//1-4. Szigetvári provisoriatús. A szömörccét Dél-Európából telepítették be. A Dunántúlon a Mecsek hegység környéke, a Balaton felvidék illetve Veszprém megye meszes talaja kedvezett a termelésének.

A *karmazsint* vörös színre festő buzér gyökeréből és török pirostító magjának főzetével érték el. Sárgára kőkény és sárga bogó főzetével festettek. A szattyán volt a maga színében is. Nagy L. 1971.182- 240, 1984. 591- 530..

18 Knézy J. 1986-7. 296-310.. 1997. 145-168.. A csikósok, juhászok előbb kaptak csizmát, mint a kanászok.

19 Flórián M. 1996 159.

20 Gáborján A. 1980. 35 Kapca, bőrkapca, de lehetett szőrös bőr, vert nemez, szövött gyapjú vagy vászon is

21 Flórián M. 1997. 685.

22 Szili F. 1988. 87 Csak a vásáron árulták a bőrt a megye által limitált áron, háznál sokkal drágábban.

9 Kis patások finomabb bőrét használták fel, mint a juh, kecske, birka. A kívülről-belülről ázott, esetleg tömlőre húzva cserzett bőr neve *kordován, marokkói* vagy *szattyán*, vagy *török bőr* volt.. Flórián M. 1999..7.

10 SML Protocollum. Generalium et Particularum IV. 1.a. 518-528. 1737. Marcali.

11 Gáborján A. 1966. 145.

12 Valentényi G. 1909. 8.-9. Kertay F. 1936.28. szerint először Pécsre költöztek török kordovánosok és létesítettek cserző műhelyeket.

13 *Botos* bőrtalpu, gyapjú szövetből való hosszú szárú lábbeli ez esetben. Gáborján A. 1977. 357. .

14 OL UC E 156 44-46. Simontornyai uradalom 1680.

15 Gáborján A. 1977. 520. Flórián M. 1999. 7.

A csizmadiák csizmákat, *papucsokat* és *deli sarukat* állítottak elő, melyek török hatásra terjedtek el. A régi magyar módra való csizma sarok nélkül varródott illetve fasarok nélkül. A 18. században már a német vargák hatására *funtos* talppal, sarkosan is varrták, fejét toldva és halzsírral kezelt bőrből szabták, szárát merevre bélelték. Francia hatásra jelent meg a piros sarok, és általában az alapszíntől eltérő színű díszítés, de a sarkantyú is, melyet a sarokra szegeztek. Puha talpúak voltak, de merevebbek az oldalukba fogott kampók, sarok és orrvasalások miatt.

A *saru* elnevezésű lábbelik az évszázadok alatt többféle változáson mentek keresztül, egyes elemei nyugati, mások keleti eredetűek. Volt pántos saru, amely bizánci eredetű, két füle, két kötője és szorító szíjai is voltak. Nagyobb változatosságot mutatnak a hosszú szárúak, ezek korábbi neve valószínű *szekernye* volt. Nagyon hosszú szárú készült a vadászoknak, úton járóknak, sokat fuvarozó kocsisoknak, de halászoknak is. Akadt térdig érő ezt neveztek deli sarunak, akadt még rövidebb is. A 15. században már hosszú szárúról beszélhetünk 16–17. században a legáltalánosabb és legjellemzőbb lábravaló. A vargák *saruinál* a felső rész bőréhez kívülről varrták a talpat, akár 2-3 darabot is, de hosszú, puha szárát térdzsineggel kellett a lábhoz rögzíteni. A varrás körben látható volt. Kemény talpa miatt télen is viselheték, egyforma volt a nőké, férfiaké, sőt egylábás is. Szögletes orrú is előfordult. A finomabb saru kordovánból és karmazsinból, a hitványabb szattyánból varródott. Szára teteje nyugati módon elől kerek, vagy keleti módon közepén emelkedőre lett szabva, és szára nyugati módon hátul varrott, vagy keleti módon kétoldalt. A szára felül kihajtott is lehetett. Bokáján simára ványolták, sima lett a feje is, de volt ráncos torkú is, vagy toldották, mint a kéményseprő papucsát. A férfiak sarujára esetleg sarkantyú is került.²³

A csizma talpát a kifordított fejhez varrták hozzá, csak a sarokvarrást fejezték be kívül. Mikor visszafordították, a varrás nem látszott, de a fejrész kissé felfelé hajlott.²⁴ Magyar csizma alapanyagának kedvelték a *bagariát*, ez halzsírral pácolt, nyír-, cser-, vörösfenyő-, nyárfakéreg levéllel kezelődött, meszezés után rozs, zab és kutyaurülék ázalékával tartósították. Szárát kétoldalt varrták, ritkán díszítették belevarrott színes csíkkal. (1. kép) Sokáig egylábás volt, azaz mindkettő egyforma, így bármelyik lábon lehetett viselni. E régi csizmának a lábfeje és szára egy darabból készült, nehéz volt több talpat is varrni rá. Idővel a szára keményebbé vált, magától is megállt, felül lekerekítették, vagy szívalakra vágták. A csizma talpa aránylag vastag volt, a tuskékkal bevert orr-, talp- és sarokvasalást és a patkókat elbírta. Sarka lett nyugati hatásra, s így télen is hordhatóvá vált. A vasalt csizmák hatására a nyugati cipőkre is tettek bőrlapokból való vagy bőrral borított fasarkot.²⁵ Az egy darabból varrt csizma-

1. kép: Somogyi juhász díszes bőrcsikkal díszített oldalvarrott egylábás csizmában, Sobri kalapban, sodort hajjal, befenekelt ujjú szűrben 1830-ban Szemlér Mihály vízfestményén. Szépművészeti Múzeum. Repro negatív.
Magyar Mezőgazdasági Múzeum 213 899.

fej és lábszár esetén az elől lévő hajtását meg kellett nyújtani, ványolni és ettől ráncos vagy kimódoltabban harmonikás lett. A zsinórozás már a 18. században megjelent. (szőr-, selyem-, sőt aranyzsinórozás is). A 19. században a csizma fejét és szárát egyre inkább két darabból varrták, így könnyebb volt újra talpálni. A lábfejre a szár egy nyelvszerű nyúlvánnyal varródott. Egyre inkább szegeztek az egymásra rögzítendő részeket. Ha a sarok és a lábszár közé egy összehajtott bőrdarabkát varrtak, ez volt a *ráma*, de tettek rá láncot, csörgőt is. A 19. század végétől elterjedt a kemény-szárú csizma is. (2. kép)

Az évszázadok során e mesterségek hatottak egymásra. A *suszterek*, *németvargák* vagy *cipészek* a 18. század elején jelentek meg. A cipészektől, azaz a német vargáktól megkülönböztették a *magyar*, *tót*-, *horvát*- vagy *bocskoros vargát*, *bocskoros*t. A német tiszteknek a német vargák hosszú szárral készítették csizmafélét, neve *stibli* vagy *stivli* volr, Nehéz megkülönböztetni a valódi csizmától a Stiefeltől, ráadásul s somogyi mesterremek leírásokban *stifedli* is szerepel,

23 Gáborján A. 1991. 293

24 Flórián M. 1999. 8. pontos leírása alapján.

25 17. században csizma: „magyar módra azaz stekli azaz sarok..., fa stekli nélkül” Gáborján A.1966.116.

2. kép: Módos református fiatal házaspár, Tóth Andor és felesége 1918. A férfin keményszárú csizma, feleségén oldalt gombos brunellcipő. Kaposvári Múzeum Néprajzi Fotótára RRM NF 4020.

mint a német vargák készítménye. A német vargák magyar csizmát is varrtak német fejre az 1812. évi Somogy vármegyei árszabás szerint, tehát a fejét és szárát két darabból illesztették össze. A cipészek német vagy osztrák bőrből dolgoztak, cipellőst, topánkát, bakancsot, félcipőt, spanglis cipőt, (3. kép) gamáslit, papucsot illetve pantoflit is készítettek, de rövid és hosszú szárú sarut is gyártottak. Gyakori volt a nem bőrből való felsőrész is, különösen a női cipőknél, topánkánál bársonyból, ebelaszatinból vagy vászonból, és fa- vagy bőr sarokkal, volt 2–3 pántos, és lehetett rézkarika is a sarkán.²⁶ A felső részt ki is vágták. Nem alkalmazták a talp és fej összeillesztésének kifordított varrással való megoldását, sarut is, cipőt is két vagy több talpra tudtak előállítani. Cipőkkel magyar vargák is foglalkoztak. A német cipészekon kívül mindegyik mesterségre jellemző volt eredetileg, hogy bőrkikészítéssel is foglalkozott. A 19. században a csizmadiák egy része már kész bőrből dolgozott.²⁷

²⁶ Gáborján A. 1977. 122.

²⁷ Domonkos O. 1991.71-94. Flórián M. 1997. 683-693.

Bőrrel és bőrlábbelivel dolgozó mesterek helyzete a csurgói magyar céhben (1810–1872).

A 17. század végi,²⁸ 18. századi²⁹ néhány önálló bőriparos céhen kívül Somogyban jóval nagyobb számban alakultak már az utóbbi század harmadik felétől vegyes céhek, amelyekben bőrrel foglalkozó iparosok is tevékenykedtek. Csurgón nem volt önálló céh addig és a vegyes céh is viszonylag későn kapott engedélyt a szerveződésre. Még a közeli Nagyatádon is jóval előbb alakult vegyes céh 1775-ben.³⁰ Vásártartási jogot is előbb kapott, mint Csurgó. A Festeticsek csurgói uradalma jelentős számú iparost, így bőrrel dolgozókat is – szíjgyártót, csizmadiát, németvargát, tímárt – telepített le elsősorban az 1770-es évektől kezdve. Az elhullott, levágott uradalmi állatok bőrét a helyi bőrkikészítő és feldolgozó iparosokkal vetette meg, árát esetenként készterméssel fizették ki árszabás és szerződések alapján. Az iparosok ekkor az uradalom védelme alatt álltak, jobbágyként vagy zsellérként házat, telket kapva telepedtek le, amiért árendát fizettek, a robotot is pénzzel váltották meg. Esetenként termékeikkel is fizettek, vagy pénzért vásárolta meg áruikat az uradalom. A csurgói vegyes céhhez szép számú Landmeister kapcsolódott,³¹ akiről külön jegyzéket és bevételi könyvet vezettek. A vegyes céh alakulása, de a kereskedők tevékenysége, gyárak alakulása (bőr, festék, pácok gyártásával) a 19. században lendületet adott a kisiparok fejlődésének és elősegítette a mezővárosi fejlődést, a gazdag tárgyi, népművészeti kultúra átalakulását, városi divatok terjedését.

Az 1814-ben önállósodott magyar céh iratai nem folyamatosan, töredékesen maradtak fenn 1814-től kb. 1872-ig. Ezek a következők:

A „csurgói belső vagy magyar céh protocolluma” 266 lapos. 1810-től kezdték írni a céhbe belépettek névsorát 1865-ig. Témái: 1. sz. Céhbeli remekes mestereinek jegyzéke” 1810–50-ig. 6-35. p. 2. sz. „Filiális mesterek lajstroma” 1828-tól kezdve 36-59. p. 3. sz. Filiális mesterek taxafizetése” 1828–59. 60-71. 4. sz. Tanulók és mesterek egyezségei 72-131. p. 5. sz. „Rendeletek az inasokkal kapcsolatban 1854. 131-151. 6. sz. Különféle tárgyakról, végzésekről és határozatokról 1846-tól kb. 1870-ig 173-361. p. 7. sz. „1875–1876. évi tárgyalási könyv 362-65. p.”

Külön kötetben vannak a következők:

„Az ügynevezett magyar céhbe tartozó szegődttető és szabadulóknak beigtató lajstromok” 1865. jul. 11. és a Csurgói Egyesült Ipartársulat” 1874–85. 73.p.” anyaga.

Az iratanyag legfontosabb értékének tartom, hogy adatokat tartalmaz a mesterremekes készítéséről, az inasok szerződéseiről közte az inasok ruházatáról, de

²⁸ 1696 Kaposvár, 1699. Szigetvár, 1701 Nagybjajom, 1716. Kaposvár, önálló csizmadiák céhe, önálló varga céh, 1697 Szigetvár, 1748 Kaposvár. Domonkos O. 1991. 17. és 16. térkép 74-75.p.

²⁹ 1867 Nagyatád i csizmadiák céh

³⁰ Gözsy G. 2001. 145-147. A Czindery uradalom adataián kívül SML Czindery fasc. No. 1018. Idézi Bánhidai Burics L. 1938. 52-55. könyvének adatait is.

³¹ Knézy J. 1997. 145-187.

3. kép: Zselickisfaludi menyecskek ünnepi viseletben, egyiken hosszúszerű, a másik három asszonyon magas sarkú pántos félcipő. Gönyey Ébner Sándor felvétele 1930.

még a lábbeliről is. E témáról más somogyi céhektől is rendelkezésre állnak különböző időkből, különböző részletességű feljegyzések. A mesterrecek nem mindig a legújabb divatot tükrözték, hanem a mester-ségbeli tudás zsinórmértékét, az igényes elkészítés mód és a díszítés mikéntjét. Sokszor készítették hagyományos darabot a mesterjelöltekkel, amellyel leginkább bizonyíthatták rátermettségüket és alkalmasságukat a szakmára. 1716-ban az igali csizmadiáknak mesterrekeként egy pár papucsot kapcástól kellett elkészíteni mester- illetve tanulólevelelük bemutatása mellett, és egy aranyat betenni a céhládába, továbbá *köszöntő poharat* adni, ha jóváhagyták munkáját, az értéke szerint, továbbá *mesterebéddel szolgálni és magyar forintot* betenni a céhládába.³² 1749-ben a kaposvári tobak vagy varga céhben a mesterrecek a következő volt két pár halásznak való saru, az egyike két darabból térdig szárral, a másik négy darabból való valamivel kisebb szárral és két pár cipellőst németesen két talpra céhmesterek előtt és őket étellel, itallal ellátni.³³ A saru formája sokat változott a németvargák

illetve suszterek megjelenésével, de a 19. században Csurgón ritkábban szerepel, mint mesterrecek, annál inkább a csizma, bakancs, cipellő, topánka, papucs.

A cipellő, cipő Gáborján Alice szerint lehetett szaras, bakancsféle, füles, szorító szíjas, belső oldalán fűzős lábbeli, gombos, oldalt gombos. (2. kép). Előnye, hogy több talpa is lehetett.³⁴ A 19. században a felső része olykor bársony, masnis is, gyakori volt a hímzett tűzőtt is. A bakancs is magasszerű, fűzős, a köznép számára is gyártott lábbeli. A topánka, cipellis félcipőféle. A pántos, spanglis változata fiatal nőknek készült és többnyire ünnepre, esetleg tánccipőnek is. A finomabb női cipőfélék városias helyeken a nyugati országrészben és a Balaton mellékén a reformkorban már a módosabb parasztasszonyokon és lányokon készült rajzokon, vízfestményeken is láthatók. Somogyban meztlábás és magasszerű cipős nők láthatók az ábrázolásokon ebből az időből. A magas szárú cipő köznapra parasztasszonyoknak fekete színűre készült még a 20. század első felében. Barna színű cipőt „sárgát” csak a módosabbak engedhettek meg maguknak. A félcipő, spanglis is többnyire fekete bőrből való volt. (3. kép)

32 SML IX. Testületek, céhek 11. sz. Igali csizmadia cég levele magyar nyelvű másolat

33 Kanyar J. 1967. 99. SML IX. 15.z. Vegyes céhiratok Kaposvári vargák 1748 (dombóvári, ozorai cég iratai 1748-49.) másolat

34 Gáborján A. 1977. 434.

A 19. századi bőr lábbelik, mint a mesterremek mutatják azt a sokszínűséget, amely a lábviselet területén uralkodott, bár csak sejthetjük, hogy melyik társadalmi rétegre volt egyik-másik készítmény általánosan jellemző. Megkönnyítették a segédeknek, hogy mesterremeket készíthessenek a költségek mérséklésével. 1805 után a mesterebéd vagy asztal adásának kötelezettségét számos céhírat kifejezetten megtiltotta a pályázók szegénységére hivatkozva. *Királyi parancsolat* tett javaslatot 1805-ben többek között a mesterremek készítés körülményeire, a kispénzű legények támogatására a remekkészítés költségeiben, de az inas tartás körülményeire is.³⁵

A 19. század közepéről való adatok jól tükrözik azt is, hogy átvételek történtek az egyes bőrös szakmák között. Az is szembetűnő hogy ugyanabba a szakmában tartozók pl. nem ugyanazt a fajta darabot készítették mesterremeknek. Mivel más részletes leírás az adott időben hagyományos lábbelikről alig akadt, pótolja az adatok hiányosságait a mesterremek igények jelzése.³⁶ Többé-kevésbé minden bőrlábbeli készítő mester munkájáról szó esett az iratokban, de nem egyforma részletességgel. E korszakban nem voltak nagyon szigorúak a mesterremek elfogadásánál, mint korábban, amikor ritkábban esett szó a hibák pénzén történő megváltásáról, vagy csak kevesebb hibát fogadtak el. A cél az volt, hogy az igényeknek megfelelő mennyiségű iparos lássa el a lakosságot. A törvény előírta, hogy kontár ne legyen, de aki dolgozik és elad, valamiképpen kötődjön a céhhez, hogy ellenőrizni tudják, és adózzon.³⁷

A bocskorkészítők mesterremekeiről kevés adat van, és nem elég részletes, pedig többen is tevékenykedtek e területen és a helyi, a közeli kanizsai, de a Dráván túli vásárokon is jobban tudták eladni áruikat, mint a többi bőrrrel dolgozó iparos is.³⁸ Különösen sok bocskor kelt el azon Dráván túli vidékeken, ahol egyes területeken egész éven át bocskorban járt a köznép, míg Somogyban a Dráva menti horvátokat kivéve, csak a legszegényebbek viselték éven át. A módosabb parasztok az 1910-es évek után elhagyták viselését (4. kép), csak a nyári dologidőben főképp aratáskor használták. Meg is szolták azt a jómódú parasztlányt Csökölyben az 1940-es évek elején, aki állandóan bocskorban járt. Sajnos Somogy megyéből nincs részletes leírás erről a mesterségről. A 20. században ismerték a *kanca-* vagy *szijas bocskort* a somogyiak, melynél egy darabból szabták a talpát és felső részét,

4. kép: Csökölyi református parasztember 1910-ben Garay Ákos felvételén bocskorban fémgombos fehér szűrposztó mellényben, gatyában és befenekelt ujjú ún pógárszűrben. *Ethnológiai Fotótár EF 11 528.*

nem volt sarka. A bőr szélébe vágott lukakat neveztek *teleknek*, az összefűzött bocskor neve *telekes bocskor*, de a népnyelvben is. Lehetett kerek vagy hegyes orrú is. Somogyban, ha a lábfej felett összevarrták a bőrt neveztek *fejes bocskornak*, orra így hegyes lett. A bőrpánt felment a térdig, vagy lábszárközépig. Akadt *egylábas*, ahol egyforma volt mindkettő és *féllábas* azaz balos és jobbos. A 20. század első felében már csak a pásztoroknak és idősebbeknek készült a telekes bocskor Dél-Somogyban. Általában a pásztorok maguk is elkészítették, de ők nem használtak sámfát, mint a képzett mesterek. Előfordult főként pásztorok hagyományában bocskortalp és bocskorszija is, de a bocskorok paraszti megrendelői is rendelkeztek ilyen alapanyaggal. A puhaszárú csizma fejének tönkremenése után a szárából a pásztorok elkészítették a bocskort, ehhez szíjnak való marhabőrt tímároktól vettek vásáron. A somogyjádi Körü János kanász a 20. század elején a lukakat a bőrdarabra bicska hegyével fúrta és szarvasagancs csúcsával tágitotta kit, a bocskort lábikráig felkötve viselte és lábfején vászon kapca-

35 A 18. század második felében királyi és földesúri rendeletek is foglalkoztak e témával, de általános érvényűvé a 19. százada elejétől vált. A céhek iránt kiadott királyi parancsolat 1805. március 18.i.nyomatvány

36 Flórián Mária mintaszerűen elemezte a Vas megyei köznép ruházatának illetve lábbelijeinek leírásánál a 18. 19. századi árszabások adatait is. Flórián M. 1996. 180.

37 Külön összeírás készült a kontárokról és külön a céhes mesterrekről. pl. 1831-ben Hárságyról van összeírás csak a kontárokról SML Különféle összeírások 1792-1850. k. 1852-ből több céhről maradt fenn teljes összeírás a tagokról – ezek a céhes iratokban találhatóak.

38 Bánhidai Burics L. 1938. 55. Mindez az első világháború után megszünt az országhatár megváltozásával.

5. kép: Jelics Pál lakócsai bocskorkészítő utolsó bocskora és szerszámainak töredéke. Knézy Judit felvétele 1975.

ruha volt. Másoknak 20 krajcárért fűzött bocskort.³⁹ A zselici uradalmi cselédek és pásztorok a 20. század elején már tompaorrú *fedeles bocskort* viseltek, amelyet a bokájuk köré tekert négy szíjjal fűztek a lábukra. Főképp akkor hordták a pásztorok a bocskort, amikor a tarlón legeltették az állatokat. Puhaszárú csizmából ők is fűztek bocskort, keményszárú csizmához nem jutottak, azt nem tudták megfizetni, csak módosabb parasztok⁴⁰. A rangosabb *fedeles bocskort* talp és felső részről varrták össze. A Dél-Alföldön és Dunántúlon általánosan elterjedt. Díszítették is szíronnyal, színes bőrpánttal. Legkésőbb már a *fedeles csatos bocskor* került divatba, ez körbefogta a lábat – mondta el Jelics Pál az utolsó somogyi, lakócsai horvát bocskorkészítő. (5. 6. képek) Az itteni horvátoknál az első bocskort az iskolát kezdő gyermeknek készítették. A halottakat csatos bocskorban illett eltemetni. Jelics Pál elképzelte, hogy ha feltámadnak a lakócsai halottak, akkor mindannyian csatos bocskorban jönnének elő. A varrósíjját ő ló bőrből készítette, melyet maga cserzett: gubacsot leदारált és három hónapig áztatta benne a bőrt, amelyről a gubacslé levette a húst is és a szőrt is, megszárártva *téglácson* puhította és felszabdalta 4-es, 5-ös, 6-os méretűre... Ez a mester azzal dicsekedett, hogy neki 800 pár kaptafája volt.⁴¹ Járulhatott a bocskorhoz

korhoz *szár* is bőrből, vagy télen különösen kapca is szőrös bőrből, gyapjúból vagy vászonból.

A bocskorosok vásárolási életviteléről jóval többet megtudunk, mint a mesterremekelésük körülményeiről. A különféle kihágások, veszekedések kiderülnek a büntetéspénzek jegyzékeiből. A késő tavaszi, nyári, őszi búcsú és vásárok helyszínén a helyfoglalások miatt voltak viták, de a vásár utáni kocsmázások borgőzös állapotában bármi miatt összeszólalkoztak a bocskorosok és a vargák. Dobrovits József (Dobrovetz-ként is szerepel) 1845-ben a zákányi búcsúban Pavlicsek vargával, a legényével és másokkal összeverekedett, ingét leszaggatták, a helybéli oskolamester *meg is huncfutolta*. Mindegyiknek büntetést kellett fizetnie.⁴² 1846. június 11.-én jegyezték be, hogy Dobrovetz József „a *szentmihályi hegyben múlt pünkösdi búcsúkor ... mise előtt botskorait árulta, miről megintvén ötöt az ottani varga mesterek, nekik engedelmessé nem akart. Ez okból Pavlitsek György zákányi varga Dobrovetz egy pár botskorát elvívén eladta, az árát pedig a vargák közönségesen felborozták. Dobrovetz nem akarván munkáját elengedni, ötöt a többi vargák megverték az ingét öszve szaggatván.*” A bocskoros nem árulhatott, de megveretése miatt a büntetéstől a céhbírák eltekintettek. Az önbíráskodó Pavlitseknek meg kellett térítenie a bocskor árát.⁴³ 1847-ben szeptember 26.-án az (iharos) berényi vásárban egy Markovits József nevű bocskorossal történt baj. Gyalog ment Csurgóról, útközben két bocskoros társa – a fent említett Dobrovetz és Poszek nevűek – kocsin menve elhagyták őt, és a helyszínen elfoglalták a szokott helyét. De mikor megérkezett, átengedték neki, mégis szóváltásra került sor és *öszve huncfutolták egymást*.⁴⁴ Markovits Józsefet illetlen ruhaviselésért ítélték 2 ft pénzbüntetésre, mert mind a gólai, mind a bükkösi búcsúban *pőre gatyában* árult és nem az iparosokhoz méltó öltözetben.⁴⁵ Egyetlen adatot idézek bocskoros mesterremekről:

– 1857-ben Bausza (vagy Gansza) György belovári bocskorosnak *két pár fejes bocskort* kellett remekül készítenie Dobrovits Józsefnél, terv szerint: *egyik pár az első fára, másik pár a második fára fogja varrni*. Tíz hibája ellenére elfogadták mesternek. Szerepelt a remekes mesterek között már 1856-ban.⁴⁶

A paraszti viselet gazdagodása, közelítése a városi divathoz a lábbelik készítésének változatosságán is lemérhető. A bocskor részben háttérbe szorult illetve a mezei munkák idejére. A hűvösebb időkben és főként ünnepen a csizmák, bakancsok, cipők voltak jellemzőek. A szegényebbek inkább a cipőt „cipellőt, bakancsot „topánkát” tudták megfizetni. Az egyszerűbb, hétköznapi lábbelik készítése ritkábban szerepelt a mesterremekiek között, hanem inkább a díszesebb, rangosabb ünnepi darabok mind németvargák-

39 Takáts Gy. 1986. 10.

40 Eperjessy E. 2006. 228.

41 Saját gyűjtés 1975-ben Lakócsán. A két világháború között még Barcsón, Drávasztárán, Sellyén dolgozott egy-egy bocskoros, Szigetváron kettő is. Jelics Pál Szigetváron tanult, ahol két segéd és két inas is dolgozott. Az ő talpas, zsuppos háza fennmaradt és berendezésre került tájházként. Kapitány Orsolya munkájaként.

42 SML IX. 3. Különféle tárgyakról, végzésekről és határozatokról 1845. 189.p.dolgokról

43 Ld SML IX. 3. 179-80. p.

44 SML IX. 3. sz. 189.0. p.

45 SML IX. 3 .sz. 200. p.

46 SML IX. 3. Különféle tárgyakról .280. Tanulók és mesterek egyezsései. 110. p.

6. kép: Horvát dudás Potony 1926.
Gönyey Ébner Sándor felvétele

nál, mind a csizmadiáknál. Feltűnő a reformkorban és az 1850–60-as években Csurgón és környékén is a csizmadiamesterek magas száma. A 151 belső céhbeli remekes mesterek között 1828–72 között 38 fő csizmadiamester került bejegyzésre, Nem különböztek meg német és magyar csizmadiát, hanem a finomabb árut rendszerint a németvarga mesterek készítették, akiknek száma 1828–72 között 12 fő volt.

- Ferenczi Pál Fazekasdentsen lakó németvarga remekül 1847-ben *egy pár wix stifelt*⁴⁷ és *egy pár német csizmát, egy pár kecskebőr cipellőt*⁴⁸ készített. 24 évesen lett mester. Csak 1882-ben halt meg 35 évi mester tevékenység után.⁴⁹
- Fekete Sándor csizmadi legénynek 1848-ban feladata lett *remekül: 1. kordovány férfi csizma magas steklire (sarok) és tűzött (?hmzett) struklikra 2. sárga kordoványból asszony csizma, a fejbőr szívre kivágva, szegylet talpra és bélések mindenütt egész bőrből legye-*

47 Freckay J. 1912.53.” a *vixstiefel, stifti*, (wiichs leder): feketített borju bőr, fejbőr, korom, faggyú, viasz keverékével kikéfvélve, nővényi cserzésű, magas zsírtartalmú. mázzal bekenve, fényezve.

48 A két elnevezés mutatja, hogy különbözött a német csizma és a stifeltől. A cipellő valószínű szattyán. Gáborján Alice szerint a cipő, cipellős több- de egytalpú is lehetett, gombos is, fa- és bőr sarkú. 1977. 434.

49 SML IX. 3. sz. Remekkészítés a különféle tárgyokról, végzésekről, határozatokról 90.p 23. bejegyzés. Remekes mesterek jegyzékében 21. p.75. bejegyzés

nek a szára pedig meg légyen zsinórozva ...” Bárány Ferencnél kellett elkészítenie.⁵⁰

- Horváth János csizmadia remeke 1849-ben *férfi csizma, asszony csizma, de hogy sárga kordoványt nem kapni, fekete csizma lesz vörös steklire (sarokra) láncolással*.⁵¹
- Krizsek József németvarga remeke 1849-ben: *egy pár vixleder*⁵² *csizma és egy pár nyelvre kivágott*⁵³ *férfi csizma mind a két pár és egy pár cipő piros rárára kecske bőrből*.⁵⁴
- Sultz Antal németvargának 1855-ben remekként *1 pár topánkát* kellett készítenie *fekete brunerből, egy pár papi csizmát*⁵⁵ *és 1 pár férfi gamáslit magas sarokra, rárára*.⁵⁶
- Dacsek János 1857-ben *egy pár nyelves csizmát* mutatott be, *egy pár vix halb stifti-t*,⁵⁷ *egy pár cipőt sámfára*, melyeket otthon gyártott le.⁵⁸
- Hentzler Ferencnek remekül 1859-ben *egy pár bársony stívlit szívre vágva, egy pár nyelves csizmát és egy pár férfi topánkát* adtak otthon való előállításra.⁵⁹
- Holi Pál csurgói születésű németvarga mesterremek feladata 1865-ben a következő volt: *egy pár bársony stivedli férre tűzve sarokra, egy pár magyar csizma magos sarokra, egy pár czuk topánka, a csizma zergebőrből, a topánka vixléderből.*” Szerelt még abban az évben a remekes mesterek között.⁶⁰
- Szili József 1870-ben *egy pár férficsizmát* mutatott be *ránc nélkülit*⁶¹ *zergebőrből fél magas sarokra, szegezen magyar galléra és szijat beszegve, asszonycsizmát szegezve, magas sarokra, beszegett szárral*.⁶²

50 SML IX. 3. sz. 206.p. 54. bejegyzés: Valószínű fej- és szárrészből összevarrva, a szárra a fejrész felső széle szív alakban lett rá rögzítve. Igényesen készített darab többek között azért, mert az egész ki lett bévelve.

51 SML IX. 3. sz. 268. p. 104. bejegyzés, a nőknek volt általában piros sarkú csizmája.

52 Fekete borjúbőr magas zsír és viasz tartalmú mázzal fényezve.

53 *Nyelvre kivágott csizma: fej és szár részből varrva, a nyelv a fejrészből indul ki és kicsit szűkíti a szárat.*

54 A piros *ráma*: a fekete felső rész „felső bőr” behajtott széle és a „talpbőr” közé varrt 1-2 cm széles piros vékony bőr a sarok külső kerületén a belső bütyöktől a külsőig. Ld. SML IX. 3. sz 216. 75. bejegyzés

55 A *topánka* női félcipő finom textilanyagból való felső részből. *Papi csizma* felső papság és főrendek elől szögletesre vágott orrú csizmája, mely a polgársághoz csak a 19. században jutott el. Gáborján A. 1958., 56. Az alsópapságnak a 17. században a pántos saru hordását rendelte el az egyház. Ennek is szögletes volt az eleje. Gáborján A. 1981. 430.

56 A *gamásli, kamásli* lényegében lábszárvédő, általában nem bőrből való, de ebben az esetben mivel sarka is van, csizmaszerű bőr lábbeli. Ld. SML IX. 3. 276.p. 112 bejegyzés. Kifejezetten *német vargák* munkája.

57 *Stívlí vagy stivedli* megnevezés hosszúszerű csizmaszerű lábbeli, a *halb stifti* kurtaszűrű változat.

58 SML IX. 3. sz 287.p. Nyelves csizma feje külön volt rávarrva.

59 SML IX.3. sz 299.p. bársony csizma, női lehet, a topánka pedig viaszos fényezésű bőrből való félcipő.

60 SML IX.. 3. sz. Meglehetősen sokat kívántak ettől a jelöltől

61 *Ráncos*, vagy *harmonikás* volt az a csizma, amelynek szára és feje egy bőrből volt és a hajlatnál ványolni kellett. De az újabb fajta csizma *ránc nélküli*, két részből való nyelves csizma rendszerint hátul varrott, kemény szárú, esetleg lakkozott bőrből készített.

62 SML IX. 3. sz. 359. Magas gallér a szártető kiképzése, vagy simán visszaszegték, vagy *magyar móda* vágták és úgy szegték vissza.

- Horvát József csizmadia 10 évi vándorlás után kérte felvételét a csurgói céhbe, remekként *egy pár férficsizmát fél magas offszetre, egy pár női csizmát piros steklire, (sarokra) a stekli körül láncolásra kítűzve* kellett bemutatnia.⁶³

Az inasokkal kapcsolatos rendeletek és adatok is szerepelnek a céh irataiban pl. honnan származnak, hány évre szerződnek, ki a mesterük, kik a pártfogóik, ki fizeti a beállást és a szabaduló pénzt. Megtudjuk, milyen útmutatást kapnak, miként viseljék magukat.

„Mesterségét tanuló inasnak szegődtetésekor eleiben adandó, s olvasandó egynehány regulák, mellyekhez magát szabni, mint egy sinór mértékhez kötelezhetnek:

1. Jó erkölcsű légy, az utcán is mindeneknek szépen köszönj
2. A műhelyt tisztán tartsad
3. Az asszonyodnak szavát meg fogadd, a mesterét mindenek felette
4. Minden szombaton a műhelyt szépen ki tisztogasd, a szerszámot pedig jó helyre rakd
5. Szófogadó légy a visszafelvetést távoztassad
6. Hírt egyik háztul a másik házhoz ne hordozz, mert ebből legtöbb háborúság származik, sőt idegen dologhoz az inasnak siketnek, némának és vaknak kell lenni.
7. Hogyha valami elveszett dolgot találsz a műhelyben, azt először jelentsd a mesternek, azután a legénynek
8. Ahová küldenek, sietve menj
9. Korán reggel felkelj, legalább 4 órakor”.

A szabaduláskor is elmondattak velük regulát:

„Fel szabadulván, ne az inasokkal, hanem a legényekkel társalogjál

A részegségtől, s káromkodástul magad őrizd

A maisztereket szépen megbecsöld

Blau montagot azaz heverő napot magadnak ne tsinálj, mert azért a fél hét le lesz húzva

Annak idejében feküdj le s korán kelj fel, s az éjszakázást távoztasd.

Kundschaft nélkül ne vándorolj, mert anélkül sehol nem vesznek műhelybe.”

Általában 3 évre szerződtek az inast a 18. században, de előfordult négy év, sőt több is, mint Igalon a csizmadiáknál.⁶⁴ Ha a szülő fizette a költségeket elég volt két év is, és nem kellett házimunkákban részt vennie. Ha mester állta a költségeket, hosszabb volt a tanulóidő⁶⁵ és bármi munkát rábízhattak. A 18. századi céhlevelek elég pontosan írták le: mi jár az inasnak, legénynek élelmezés, ruházat szempontjából, míg mesterénél dolgozik és a szabaduló ruházatról illetve fizetéséről is. A kaposvári vargáknál az inasnak mestere fizetett *hat pár fehér ruhát, egy borjúbőrt vagy negyven pénzt, egy szürdölmányt és elegendő lábbelit, az inas míg tanul, ezután 5 forintot fizet a céhnek, 2 forintot*

*társpharra és 25 pénzt tanulólevélre, 1 forintot a nótáriusnak.*⁶⁶ Az igali csizmadiáknál az inas 25 magyar pénzt fizetett első évben a kasszába, de a többi évben is tartozott valamennyivel. Szegődése utáni időre ez állt: *negyed fél esztendő kiteltével félheti bért fizet a mester az inasnak, s ha mind a négy esztendőt kitölti a mestere ad egy öltöző ruhát... morvai posztóból, az inas a tanuló levélért a céh pecsétjéért egy magyar forintot köteles adni.*⁶⁷

A 19. század középső harmadában a csurgói magyar céhben a szerződést nem mindig a munkába álláskor rögzítették írásban, hanem próbaidő után vagy később pl. a szabaduláskor, vagy akkor is készült feljegyzés.⁶⁸ Az inasévek alatti ellátást sokszor nem részletezték, elnagyoltan jelezték, csak hogy mestere élelmezi és ellátja ruhával, lábbelivel *szükség szerint* vagy *elegendővel*. Az egyik szerződésben *viselt ruha* állt. Mindezek a fogalmak lehetővé tették, hogy megkerüljék e szabályokat. Munkaruha címén főleg az ún. vászonruha együttest, a *fehér ruhát* adták, ez alsó ruházatnak számított már ekkor az iparosoknál, bár melegben felsőnek is megfelelt, vásárra is ment valaki *pőre gatyában*. Egyetlen esetben jelezték, hogy míg inaskodik a jelölt, *felső ruhával* látja el mestere. Nem tudni, hogy a fehér ruha kifejezésben benne foglaltott-e a kötény is. A 20. században elején Somogyban az iparosok hétköznapi ruházatából elmaradhatatlan volt a kékfestő kötény. Jobban részletezték a csurgói szerződések a szabaduló ruházatot, ami nyilván újonnan készült. A bocskorvargák, németvargák és csizmadiák inasai lábbeliként bocskort sem köznapra, sem szabaduló ruhaként az 1840-es évek közepétől nem kaptak, hanem csizmát, esetleg csak csizmafejelést, vagy a csizma mellett azt is. Egy esetben kapott németvarga inas *fél stíblit* szabaduló ruházata részeként. Mindenkor rögzítették a szegődés és szabadulás pénzügyi vonzatait, hogy ki fizeti az apa-e vagy a mester, és ki melyiket:

Idézek néhány részletesebb szerződést jelzéseképpen az inasok ruhájára vonatkozóan

– Tsirek Miklós 21 éves csizmadia Tapoloveczi Kőrös megyéből szegődött inasnak 1846. dec. 16.-án 4 évre, *felszabadulása lesz a múlt Úrnaptól kezdve 4 esztendő. Mestere Bukovits József, pártfogói Kostyák Balázs és Bárány Ferenc. Gazdája ad neki mindennemű viselt ruhát, a szegődőt, felszabadulást a gazdája fizeti. Felszabaduláskor ad neki spencert, nadrágot, posztóból mellényt, nyakravalót, egy pár új csizmát, kalapot, egy vékony fejr ümögöt, addig pedig minden esztendőben egy pár fejr ruhát.*

– Császár Jóska 17. éves katolikus bocskorvarga inas, mestere Fülöp Mihály, 3 évre *„szegődött 1847 jan 3. szabadult ugyanúgy. Szegődést, szabadulást az inas fizeti, ruhát pedig, míg inas, a gazdája... felszabaduláskor ad neki spencert, nadrágot posztóból, lájblit, nyakra valót, kalapot, csizmát, fejr ruhát nem.*

63 SML IX. 3. sz. fáémagas offset kurta csizmát jelenthet.

64 SML IX. 11.sz. 1716.

65 Az 1805. évi Királyi parancsolat ezt szabta meg.

66 Kanyar J. 1967. 100.p. SML IX. kaposvári varga céh 5. sz. 1748.

67 SML IX. 11. sz. Igalai céhiratok

68 A forrás SML IX. 3. sz Csurgói magyar céh Tanulók és mesterek egyezségei 80-131. p.

Pártfogói Jursetits Imre és Csafuli Jakab.

– Péter István németvarga 13 éves református, mesteréhez Csurgón Ferenczi Pálhoz, 4 évre szegődött 1848-ben, csak 1852-ben szabadult. *A szegődést és a szabadulást a mester fizeti, föl szabadulására egy pár fél stiftit ad. Pártfogói Hirt János és Sandtner Tamás.*

– Kultsár János 12 éves ref. csizmadia Nemesdédén elszegődött Gál Lajoshoz 1850. december 31.-én. *A gazdája ad neki még inas lesz külső viselő ruhát, szabaduláskor egész szabaduló ruhát posztóbul. Szegődést és szabadulást a gazdája tartozik fizetni.*⁶⁹

Az összes szerződés ismeretében teljesebb képet lehet adni az itteni inasok viseletének alkalmazkodá-

sára a környezetük divatjához legalább ünnepi, ún. szabaduló ruházatukban összehasonlítva a takács-, szabóinasokra vonatkozó adatokkal, de különbségeket is téve pl a németek ruhája esetleg lábbelije is más volt, mint a magyaroké, a nyáron szabadulók szabaduló ruházata nem posztóból készült, hanem olykor vékonyabb anyagból.

Csurgóra vonatkozó legutóbbi munkáimmal igyekeztem a Somogy megyei néprajzi kutatások fehér foltjaiból néhányat eltüntetni és felkelteni a figyelmet a céhekre vonatkozó bőséges források feltárására, és a viselet összefoglalók lábbelikre vonatkozó hiányosságait kissé mérsékelni.

69 SML IX:3. Tanuló inasoknak és tanítómestereiknek egymás között tett egyességek. 78-79.p 8. bejegyzés, 88-89.p.11. b., 84.p. 17. b., 104.p. 53. bejegyzés.

Irodalom

- BÁNHIDI BURICS L. 1933: Nagyatád nagyközség múltja és jelene. Nagyatád 3-67.
- DOMONKOS O. 1991: Bőr és bőrfeldolgozó ipar. (tímár, varga, csizmadia, szíjgyártó, szűcs, kapcakészítő, kefekötő, fésűs). In: Magyar Néprajz III. Kézművesség. Szerk.: Domonkor O. – Nagybakay P.. Budapest 71-94.
- EPERJESSY E. 2006: Puszták népe a Zselicben (1900-1950) Horpács, Mikszáth Kiadó.
- FLÓRIÁN M. 1996: Hogyan öltözködött a Vas megyei köznép. In: Vas Megye Népművészete. Szerk.: Gráfik I. Szombathely 157-195
- FLÓRIÁN M. 1997: Lábbeli. In: Fűzes E. – Kisbán Eszter. Magyar Néprajz. IV. Életmód. Akadémiai Kiadó Budapest 683-693.
- FLÓRIÁN M. 1999: Az mesteremberek Míveinek árazása. Tímárok és irhások, bocskorosok, magyar és német vargák, csizmadiák és kapcakötők árszabásai. (1597-1821.) Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet.
- FRECSKAY J. 1912: Csizmadia, cipész, vargamesterség. In Frecskay J. Mesterségek szótára. Ötven iparág leírása. Budapest 53-60.
- GÁBORJÁN A. 1958: Két hosszúszerű lábbeli típus viselettörténeti elemzése. Néprajzi Értesítő XL. 543-574.
- GÁBORJÁN A. 1962: A magyar módra való bőrkészítés problémája. Néprajzi Értesítő XLIV.97-140.
- GÁBORJÁN A. 1977: Botos. Cipő, cipellő. Csizma. In: Magyar Néprajzi Lexikon. I. Szerk.: Ortutay Gy. Budapest 357. 434. 520.
- GÁBORJÁN A. 1980: Kapca. Lábbőr, habda, harisnya. Magyar Néprajzi Lexikon II. Szerk. Ortutay Gy. 35. p. és 320. p.
- GÁBORJÁN A. 1991: Magyar bőr- és lábbeli-készítés. Magyar Néprajz. III. Kézművesség. Szerk.: Domonkos O. – Nagybakay P. Budapest 282-308.
- GÖZSY G. 2001: Újjáéledéstől a reformkorig. In: Nagyatád története I. Szerk.: Bősze S. Nagyatád 111-157.
- KANYAR J. 1967: Harminc nemzedék vallomása Somogyról. Kaposvár
- KISS I. 1962: Kaposvár kereskedői az 1700-as években. (Emlékkönyv a Kaposvári Állami Közgazdasági Technikum jubileumáról) Kaposvár 82-93.
- KNÉZY J. 1986-7: Uradalmi alkalmazottak és életmódjuk a csurgói uradalomban a 18. század végén. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 285-310.
- KNÉZY J. 1997: Élet a Festeticsek uradalmában a XVIII. század utolsó harmadában. Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 28. Kaposvár 145-168.
- KNÉZY J. 2012: Egy mezőváros céhes iratai. (Csurgó céh iratainak értékei és hiányosságai). In: A céhládától az adatbázisig. Szerk.: Márkusné Vörös H. A Veszprém Megyei Levéltár Közleményei 26. Veszprém 193-203.
- KNÉZY J. 2013: Céhes adatok a somogyi pék- és mézesbábos mesterekről az 1810-es évektől 1869.-ig. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei I. 251.260.
- NAGY L. 1971, 1984: A veszprémi tobakok. I-II Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 189-240, 501- 530.
- SZÁDECZKY KARDOS L. 1913: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. Budapest.
- SZILI F. 1988: Somogy megye kereskedelme a kései feudalizmus korában. 1700-1848. Kaposvár 3-212.
- TAKÁTS Gy. 1986: Somogyi pásztorvilág. Kaposvár 127.
- VALENTÉNYI G. 1909: A Somogy megyei céhek. Szekszárd.